

Farkas Henrietta Regina¹

A javítóintézeti nevelés jogi szabályozása Magyarországon a XIX. századtól 1978-ig

A javítóintézetek gondolata Magyarországon a XIX. században jelent meg először. Korábban fiatalokúakra vonatkozó külön rendelkezésekkel nem találkozhatunk, hiszen még egységes büntetőjogról sem beszélhetünk évszázadokig.² A büntetőjog partikuláris volt, és alapvetően szokásokra épült. Míg az egyik vármegyében ugyanazt a magatartást pénzbüntetéssel szankcionálták, addig a másikban halálbüntetéssel.³ Ráadásul eltérő véleménye volt a bírának az életkoráról is. Egyrészt nem voltak nyilvántartások, így a gyermekek életkorát szemrevételezéssel állapították meg, másrészt a bírák bizonytalanok voltak, enyhítő vagy súlyosító körülménynek ítélik-e meg az elkövető életkorát. Ezt inkább a bűncselekmény súlyához képest próbálták megállapítani.⁴ Ezen kívül nem volt jellemző a szabadságvesztés büntetése sem. Bár börtönök és fogdák léteztek, de kis számban és bennük embertelen körülmények uralkodtak. A nemesség megváltotta büntetését pénzzel, a jobbágyságra pedig szükség volt a földeken, így kerültek előtérbe a testi és megszégyenítő, a nemességnél a vagyoni büntetések.

A szabadságvesztés-büntetés a XVI-XVIII. században jelent meg a nyugat-európai országokban, a börtönügyben az áttörés mégis a XVIII-XIX. századra tehető. Magyarországon először III. Károly rendelte el a vérfertőzés bűncselekményét szabadságvesztéssel büntetni 1723-ban. Ennek ellenére Magyarországon az első börtön felállítására 1772-ben került sor Szempcen.⁵

A fenyítő- és dologházak a XVI. században kerültek felállításra Angliában. Bár a nevelés gondolata már sokkal korábban felmerült a büntetőjogban (már az ókori bölcselők írásaiban), az első nevelő jellegű dologházak Amszterdamban jelentek meg.⁶ Az amszterdami polgárok méltánytalannak tartották, hogy a fiatalokúakat vagy a kisebb bűncselekményeket elkövetőket testi vagy élet elleni büntetésekkel sújtsanak, ezért létrehozták az első fenyítőházat 1596-ban. Néhány évvel később arról döntöttek, hogy az olyan nők számára, akik csavargásból, koldulásból élnek, külön részleget hoznak létre. 1600-ban pedig a fiatalokúak külön házát is megalapították. A fenyítőházak célja a munkára és a becsületes életre nevelés volt. A börtönügyben ezzel addig ismeretlen elemek jelentek meg, mint a munka vagy a nevelés. Ez forradalmasította e jogterületet. Megindult ugyanakkor a bent élők oktatása lelkészek, tanítók segítségével. Így jelent meg először a reszocializáció a büntetőjogban. Elsősorban német területen terjedtek el a fenyítő- és dologházak, ennek hatására nyílt meg hazánkban a szempici intézet, amelyet már a kezdetektől életfogytiglani szabadságvesztéssel büntetett bűnelkövetőkkel töltöttek fel.⁷

A dologházakat és a szabadságvesztés-büntetést a javítóintézetek előzményeinek tekinthetjük. E két jogintézmény hatására alakulhattak ki a javítóintézeti neveléshez hasonló nevelő jellegű, a szabadság részbeni vagy teljes elvonásával járó szankciók a világon. Innen eredeztethetőek az intézetek olyan sajátosságai, mint a szabadságelvonás és a nevelő központú szemlélet a végrehajtás során. A magyar javítóintézetekben a végrehajtás szelleme azonban a történelem során több alkalommal is változott, ezek legfontosabb állomásait tekinti át jelen tanulmány.

¹ A szerző a Debreceni Egyetem Marton Géza Állam- és Jogtudományi Doktori Iskola I. évfolyamos, levelezős PhD-hallgatója.

² Egyébként a felnőttekétől eltérő, a fiatalokúakra vonatkozó büntetőjogi rendelkezések gondolata már az 1795-ös büntetőtörvénykönyv tervezetének készítésénél felmerült Magyarországon, de később nem foglalkoztak ezzel a kérdéssel. (Vókó György: *Magyar büntetés-végrehajtási jog*, Dialóg Campus Kiadó, Budapest-Pécs, 2009. 292. o.)

³ Mezey Barna: *Magyar jogtörténet*, Osiris Kiadó, Budapest, 2007. 303. o.

⁴ Mezey (2007.): i.m. 288. o.

⁵ Mezey Barna: *Millenniumi visszatekintés. A magyar büntetés-végrehajtás történetének modernizációs csomópontjai*, 70-78. o. In *Börtönügyi Szemle*, 2000./4.

⁶ Módos Tamás: *Büntetés-végrehajtási nevelés*, Rejtjel Kiadó, Budapest, 1998. 11. o.

⁷ Mezey Barna: *Régi idők tömlőcei*, Rubicon-Könyvek, Budapest, 2010. 163. o.

Az első gondolatok

A polgári forradalmak kora meghozta a büntetőjog átfogó kodifikációját. Európa országaiban megjelent a büntetőjog egységesítése iránti igény, így sorra születtek a büntetőtörvénykönyvek. Ugyanakkor a büntetőjog humanizálását is célul tűzték ki a kor társadalmi. Különböző elméletek láttak napvilágot a büntetések kiszabásáról és a végrehajtás módjairól, de abban egyetértettek az elméletek képviselői, hogy a feudalizmus igazságtalan, önkényes, rendi különbségekre épülő rendszerét megszüntetni, a halálbüntetést prioritásától megfosztani szükséges. Így vált uralkodóvá a szabadságvesztés, mint büntetési nem.

A büntetőjog kodifikációja terén Magyarország jelentős lemaradást mutatott, a büntetés-végrehajtási jog még ennél is rosszabb képet festett, az osztrákok pedig igyekeztek saját törvénykönyveiket ráerőszakolni hazánkra a jog minden területén.

A reformkorban a számos újító törekvésből a büntetés-végrehajtás sem maradt ki. A fogházjavító mozgalomnak egyre több híve lett, és ennek köszönhetően politikai síkon is megjelent az újítás gondolata. Ezután a diéta komolyan elkezdett foglalkozni a börtönügy reformjával. Az 1840-es országgyűlés ennek érdekében pedig választmányt küldött ki.⁸

A magyar javítóintézetek története a börtönügyi javaslattal kezdődött el, ugyanis a javaslat tárgyalásakor merült fel olyan indítvány, mely szerint javító iskolákat kellene felállítani a kerületi börtönök mellé a 16 éven aluli elkövetők nevelésére.^{9,10} Végül a börtönügyi javaslat ugyan nem tartalmazott javítóintézetekről szóló rendelkezést, a gondolat mindenképp haladó szemléletre utalt.¹¹ Sajnos a javaslat királyi szentesítés hiányában megbukott, és vele a mozgalom is. Végtelen kár, – mondja Finkey Ferenc – „*hogy ezt a kitűnő munkálatot, mely a magyar börtönügyet egycsapásra Európa egyik legjelesebben kiépített rendszerére emelte volna, a bécsi Udvari Kancellária szűkkeblűsége nem engedte törvényerőre jutni.*”¹² Így a fiatalok büncselekményeit továbbra is a helyi gyakorlat alapján ítélték meg.

A szabadságharc bukása után bevezették hazánkban az osztrák büntetőtörvénykönyvet (1852), amely 1861-ig volt hatályban. Ez a törvénykönyv már tartalmazott eltérő rendelkezéseket a fiatalokra nézve. Ez az első megjelenési formája Magyarországon a fiatalok büntetőjogának. A törvény olyan rendelkezéseket fogalmazott meg, mint pl. „könnyűvas” alkalmazása 14 és 18 év közöttiek esetén, vagy 20 év alatti fiatalokat nem lehetett halálra és életfogytig tartó börtönbüntetésre ítélni, azonban külön intézmények a fiatalok számára még itt sem jelentek meg.

A magyar joggyakorlatot az Országbírói Értekezlet állította helyre 1861-ben, és megfogalmazódott az igény egy egységes büntetőtörvénykönyv megalkotása iránt is.

⁸ „Ezen választmány, tekintetbe vévén a külföld jelesebb büntető s javító börtöneinek elrendezését, javaslatot készítsen az Ország különös körülményeihez képest azon rendszernek legcélszerűsőbb módon mi alakban lehető alkalmazása - az e végből szükséges fogházaknak hol, mennyi számban s mi módon felállítása - azoknak felállítására, belső igazgatására s fentartására megkívántató költségeknek a lehetőségig közelítő kiszámítása felől, s az iránt is, hogy azon költségek honnan fedeztessenek? (...)” (1840. évi V. törvénycikk a büntető- s javító-rendszer kidolgozására országos választmányt küldet ki (1.§))

⁹ „Indítvány tételén, hogy a kerületi börtönökkel 'javító iskola' név alatt olyan intézet kapcsolassék össze, melyben a fiatal, talán 16 éven alól levő bűnösök külön, az intézet nevének megfelelő bánásmód mellett, taníttassanak:(...)”. Emellett pedig már megjelenik a nevelési célzat is: „ (...) abban mindazonáltal egyetértett az egész országos választmány, hogy ha valahol, úgy a fiatal korúaknál a javítási célnak egyensúlyban kell állnia a fenyegetéssel, s ennél fogva arra utasított az alválasztmány: nyilatkozzék az iránt is, hogy a javítási és tanító elem miképp egyesíttessék.”

¹⁰ Fayer László: *Az 1843-iki büntetőjogi javaslatok anyaggyűjteménye*, I. rész, Budapest, 1896. 117. o.

¹¹ Kétely Sándor: *Az 1843. évi magyar büntetőjogi javaslat szerepe a magyar börtönügyben*, Magyar Jövő Nyomdaüzem és Lapkiadó Vállalat, Miskolc, 1925. 3-11. o. (Idézi: Tóth Péter: *Amerikai hatások a magyar jogtörténetben*. In Jogi Fórum, 2011. jún. 9., <http://www.jogiforum.hu/publikaciok/416> (utolsó lekérdezés: 2012. május 5.)

¹² Finkey Ferenc: *A magyar büntetőperjogi tudomány háromszázados fejlődéstörténete 1619-1914*, Sárospatak, 1948. In *A Jogászok a Kultúráért Alapítvány*, 2000. 31. o. (Idézi: Kapa-Czenczer Orsolya: *Fiatalkorúak reszocializációs nevelése a szabadságvesztés büntetés alatt*, Doktori értekezés, Budapest, 2008. 225. o.)

Az első magyar büntető törvénykönyvünk megkésve, de 1878-ban elfogadásra került. A Csemegi-kódex¹³ alapvetően a klasszikus iskola jegyeit hordozta magán.¹⁴ Középpontjában a cselekvés állt, az elkövető személye a bűncselekmény megítélése során semmilyen befolyással nem bírt. E gondolatot a feudalizmus társadalmi megkülönböztetésekre épülő büntetőjogától való teljes elhatárolódás alapozta meg a klasszicistáknál. Így kerülhetett sor arra, hogy a Csemegi-kódex a fiatalokúakra nézve külön szabályozást nem tartalmazott. A rendelkezések lényegében azonosak voltak a felnőtt elkövetőkre vonatkozó szabályokkal. A 12-16 éves fiatalokra ugyan enyhébb szabadságvesztés-büntetési nemek voltak alkalmazandók, de a felnőttekkel egy intézetben, bár tőlük elkülönítve kerültek végrehajtásra a büntetések. A 16 éven felüliek azonban semmilyen megkülönböztetésben nem részesültek.¹⁵

Egy új jogintézmény, a javítóintézeti nevelés viszont már megfogalmazásra került benne. Az intézeti nevelés angol és amerikai gyakorlat hatására terjedt el Európában. Az Európa-szerte átvett modell az amerikai Reformatory rendszere volt.^{16,17}

A kódex már a VII. fejezetben¹⁸ is megemlíti a gyermekkorúak és fiatalokúak megítélését. E szerint, aki a bűncselekmény elkövetésekor 12. életévét nem töltötte be, az nem volt büntethető. Aki tizenkettedik életévét már betöltötte, de a tizenhatodikat még nem, „*ha cselekménye bűnösségének felismerésére szükséges belátással nem bírt, azon cselekményekért büntetés alá nem vehető*”, viszont javítóintézetbe elhelyezhető, de húsz éves korától tovább nem tartható ott. A törvénykönyv szerint a bíróság a fogházra ítelt, de 20. életévét be nem töltött fiatal „*javítások céljából*” 6 hónapot meg nem haladó időtartamra javítóintézetbe rendelheti. Ha a bíróság ítéletében ezt nem rendelné el, de a „*javítás tekintetéből czélszerűnek mutatkoznék*”, a felügyelő bizottság javaslatára az igazságügyi miniszter is elrendelheti.

A Csemegi-kódex rendelkezett tehát a javítóintézetek felállításáról, de az intézetek szervezetéről és működéséről nem. A javítóintézetek létrehozása előtt azonban el kellett dönteni, milyen szellemben kerüljön sor a felállításra. Felvetődött több európai ország mintája is. Ilyen volt pl. a svájci rendszer, amelyet azonban laza felügyelete miatt alkalmatlannak tartottak; felmerült még az olasz és a francia példa, ahol az intézetek katonai fegyelemben működtek, de elvetették a német mintát is, ahol a nevelők szerzetes módjára éltek. Végül úgy döntöttek, családias szellemben kívánják nevelni a fiatal elkövetőket.¹⁹

Ilyen szemléletben került sor 1884-ben az első javítóintézet felállítására Aszódon, majd 1886-ban Kolozsváron, 1890-ben Rákospalotán, 1895-ben Székesfehérvárott és 1905-ben Kassán további intézményeket állítottak fel. Az öt intézet közel 1000 elítéltet volt képes befogadni, ezzel szemben a fiatal elkövetők számát ekkoriban 8000-10.000 közé tették. Az elhelyezési problémák akkor jelentkeztek különösen, amikor a szülők vagy gyám kérelmére olyan gyermekeket is befogadtak, akiknél hosszabb kényszernevelés volt indokolt.²⁰

A javítóintézetek az Igazságügyi Minisztérium felügyelete alatt álltak, élükön az igazgatóval. Az intézeti működéssel kapcsolatos kérdéseket a házi tanács hozta meg. Lefektetésre kerültek a Királyi Javítóintézetek Alapszabályai, amelyben kiemelték, hogy „*a javítóintézetek igazgatója és felügyelő személyzete sohase tévessze szem elől azt, hogy az intézet nem büntetés végrehajtására rendelt hely, s hogy ennél fogva az ifjak nem bűnhődés, hanem elhanyagolt vagy*

¹³ 1878. évi V. törvénycikk a magyar büntető törvénykönyv a büntettekéről és vétségekről

¹⁴ Lásd: törvény előtti egyenlőség, nullum crimen sine lege, nulla poena sine lege elvei, indeterminizmus, tett-büntetőjogi felfogás.

¹⁵ Lőrincz József: *A fiatalokúak büntetés-végrehajtása a XX. század első felében*, 57. o. In Börtönügyi Szemle, 2002./2.

¹⁶ Az intézetekbe a 16 és 30 év közötti elítélteket utalták be megjavításuk végett.

¹⁷ Finkey Ferenc: *A fiatalokúak büntetőjoga Észak-Amerikában*, Athenaeum, Budapest, 1943. 200. o.

¹⁸ Csemegi-kódex VII. fejezet A beszámítást kizáró vagy enyhítő okok

¹⁹ <http://www.aszod-afi.hu/intezettortenet.html>- (utolsó lekérdezés: 2012. május 5.)

²⁰ Lőrincz (2002.) i.m. 57. o.

megromlott erkölcsaik megjavítására és fejlesztése végett vannak felügyeletükre és őrizetükre bízva.”

A fiatal elkövetők családi rendszerben nevelkedtek az intézetekben. Az elítéltet olyan családba osztották be, amely „életkorának és erkölcsi állapotának” leginkább megfelelt. A családot a családfő vezette, aki természetesen pedagógus volt.²¹ Az Alapszabályok kiemelték a vallási és iskolai oktatás, a fegyelemre és munkára szoktatás fontosságát is.²²

Az I. Büntetőnovella

A Csemegi-kódexet komoly bírálatok érték többek között a fiatalkorúakra vonatkozó rendelkezések hiánya miatt. Balogh Jenő szerint a javítóintézetekben eltöltött 6 hónap rendkívül kevés ahhoz, hogy kedvező hatást lehessen elérni a fiatalkorúaknál. Szabó András ugyanakkor megvédte a törvénykönyvet. Szerinte természetes, hogy a Csemegi-kódex ekkor még nem foglalkozik mélyrehatóan a fiatalkorú elkövetőkkel, hiszen a bűncselekmények 1-2%-át követték el csak fiatalkorúak. Idővel azonban ez tömeges jelenséggé vált.²³

A Csemegi-kódex első nagyobb módosítása 1908-ban történt meg, amely Balogh Jenő nevéhez fűződik, és a szociológiai iskola eszmevilágát tükrözi. Az I. Büntetőnovella²⁴ bevezette a fiatalkorúakra vonatkozó megkülönböztetett büntetőjogi szemléletet és jelentős szabályokat fogalmazott meg a javítóintézetekkel kapcsolatban is. A jogalkotó felismerte, hogy a fiatalok életkorúknál fogva értelmileg és erkölcsileg fejletlenek, és igencsak befolyásolhatók, ezért a novella mindenekelőtt a fiatalkorúak nevelését helyezi előtérbe a megtorlással szemben. A szemléletváltást a miniszteri indokolás is tükrözi, amely a szabadságvesztéssel járó szankciókat végső esetben rendelte alkalmazni.^{25,26} Külön kiemelésre került, hogy a 15. életévet be nem töltött elkövetőkkel szemben fogházbüntetést a legsúlyosabb esetekben lehet kiszabni. Haladó szemléletre enged következtetni az a rendelkezés is, amely szerint fiatalkorúnak a 12 és 18 év közötti elkövetők számítanak, ellentétben a korábbi 16 éves korhatárral.²⁷ A cél elsősorban az volt, hogy a fiatalok ne kövessenek el több bűncselekményt. Ezt azonban nem elrettentéssel, hanem nevelésükkel kívánták elérni.

A folyamatok helytelen irányba haladásának megállítását leginkább a javítóintézeti nevelés kiszabásától várták, amely ekkorra széleskörű elismertséget vívott ki magának. A fiatalkori bűnözés elleni harc középpontjába ezt a jogintézményt kívánták állítani. Ez a várakozás azonban nem valósult meg.²⁸

A Novella szerint a bíróság akkor rendeli el a javítóintézeti nevelést, ha a fiatalkorú eddigi környezetében romlásnak volt kitéve, züllésnek indult, vagy értelmi, erkölcsi fejlődése érdekében

²¹ Fiúknál okleveles polgári iskolai tanító, lányoknál okleveles elemi népiskolai tanítónő. (Kabódi Csaba-Lőrincz József- Mezey Barna: *Büntetéstan alapszabályok*, Rejtjel Kiadó, Budapest, 2005. 164. o.)

²² Lőrincz József: *A „nevelés-gondolat” a XX. századi hazai büntetőjogi jogászi szemmel*, 1. o. In *Börtönügyi Szemle*, 2006/3.

²³ Szabó Miklós Balázs: *A fiatalkorúak büntetőjogának története Magyarországon*, Szakdolgozat, Debrecen, 2002. 5-6. o.

²⁴ 1908. évi XXXVI. tc. a büntetőtörvénykönyvek és a bünvádi perrendtartás kiegészítéséről és módosításáról

²⁵ „(...) a fiatalkorúak, akiknek erkölcsi romlása többnyire környezetük hatásának eredménye, lehetőleg megmentessenek a szabadságvesztés megbélyegző hatásától és a rövid tartamú közös elzárás rendszerint rontó hatásától”

²⁶ Nagy Ferenc: *A magyar büntetőjog általános része*, HVG-ORAC, Budapest, 2010. 411. o.

²⁷ Az életkor meghatározása komoly vitákat váltott ki, ugyanis ennek megállapítása során nemcsak jogi szempontokat vettek figyelembe, hanem pedagógiaiakat is a gyermektanulmányozási mozgalom hatására. Végül maradt a 12. életév, mint alsó korhatár. Az országgyűlés jegyzőkönyvéből kiderül, hogyan vélekedett erről Bródy Ernő: „Az első tervezet a 14-ik évhez kötötte ezt a korhatárt, azt mondván, hogy 14 éves koráig senki ellen bünvád nem emelhető. Már most különböző tényezők befolyása folytán ez az első korhatár leszállított a 12-ik évre -Szerintem a törvényjavaslatnak ezen intézkedése nem helyes; jobb szerettem volna, ha a bűnözés alsó stádiuma a 14-ik évig büntetlenül marad.”

²⁸ Lőrincz (2002.) i.m. 58. o.

szükséges, felismerve azt a tényt, hogy sok esetben a család vagy a környezet hatására, vagy annak működésének zavara miatt követnek el bűncselekményeket a fiatalok.

A bíróság határozatlan időre szabja ki a javítóintézeti nevelést, amely a kor „trendjének” felelt meg. A határozatlan időtartam célja az volt, hogy az elkövetőt ösztönözze a javulásra, ugyanis ez megrövidítette a szabadságvesztés idejét.

A novella szól a kísérleti kihelyezés jogintézményéről. Ez azt jelentette, hogy ha a fiatalkorú legalább egy évet eltöltött az intézetben, és úgy ítélik meg, hogy a javulás útjára lépett, a felügyelő hatóság javaslatára az igazságügyi miniszter kétévi próbaidőre szabadon bocsáthatja. Amennyiben a próbaidő sikeresen eltelik, a szabadulás véglegessé válik. Szabályszegés esetén azonban a visszahelyezés is elrendelhető, feltéve, hogy az elkövető 21. életévét még nem töltötte be. A kísérleti kihelyezés ideje alatt gyermekvédelmi szervezet vagy erre a célra létrehozott hivatal felügyeli a fiatalkorú magatartását, gondoskodik az elhelyezéséről. Ha a szabályokat megszegi a kihelyezett, akkor értesítik a felügyelő hatóságot.

A módosítás nyomán lehetőség van utólagos javítóintézeti nevelésre is. A bíróság ítéletében állapítja meg vagy utóbb a felügyelő hatóság javaslatára, hogy a fogházban büntetését letöltött fiatal javítóintézetbe kerüljön, ha ettől erkölcsi fejlődésének előrelépése várható.

Így egészült ki a Csemegi-kódex a fiatalkorúakra vonatkozó rendelkezésekkel.

Az 1913. évi VII. törvénycikk

A fiatalkorúak anyagi jogi büntetőjogának átalakítása után következett az eljárásjog. Több európai országhoz hasonlóan²⁹ a törvény³⁰ felállította a fiatalkorúak bíróságát. A példát az angolszász Children's Court szolgáltatta a magyar jogalkotó számára.³¹ Az igazságügyi miniszter minden bíróságra kijelölt egy bírót, aki a fiatalkorúak bírója lett. A közbűnös képviseletét pedig a fiatalkorúak ügyésze látta el. A bíróságok felállításának indoka, hogy szakítani kívántak a klasszikus iskola tettel arányos szemléletével, helyére a megelőzés került. A fiatalkorúak bíróságáról szóló törvénycikk (továbbiakban: Fb.) indoklásában kifejti: „Amint az új anyagi jogszabályok a fősúlyt a nevelésre fektetik, úgy az alaki jogszabályoknak sem feladata többé, hogy a bírót egy-egy vád tárgyává tett tényállás minden apró részletének felderítésére kötelezzék. A főcél itt a cselekménnyel való vonatkozásban az egyéniség megismerése.” Tehát a legfontosabb, hogy a bíró megismerje az elkövető körülményeit, és ennek megfelelően válassza ki a legjobb intézkedést.³²

A bírák azonban nemcsak a fiatalkorúak bűncselekményeit és kihágásait ítélték meg, hanem megtették a szükséges intézkedéseket olyan elkövetők esetén, akik még nem töltötték be a 12. életévüket, ill. meghozták a szükséges óvó-, védőintézkedéseket egyéb kiskorúak tekintetében is, ha azok erkölcsi romlásnak vannak kitéve környezetükben, vagy züllésnek indultak, és még nem töltötték be 18. életévüket.

A pedagógiai szakirodalom üdvözölte az intézkedést, azonban aggódva figyelte akadozó működését. Ugyanis ez a típusú ítélkezés más szemléletet és komoly pedagógiai, pszichológiai és szociális felkészültséget kívánt meg a bíraktól.³³

A törvény a javítóintézeti neveléssel és az utólagos javítóintézeti neveléssel kapcsolatban is megfogalmaz új szabályokat. A javítóintézeti nevelés végrehajtását az igazságügyi miniszter rendeli el a fiatalkorúak bírója előterjesztésére. Ha az elrendelt javítóintézeti nevelést végrehajtani vagy végrehajtását folytatni nem kívánatos, a bíróság más intézkedést alkalmazhat helyette.

Ha a bíróság a fiatalkorú utólagos intézeti nevelését rendelte el, de a fogházban töltött idő alatt arra lehet következtetni, hogy teljesen megjavult, a felügyelő hatóság javaslatára el lehet tekinteni a végrehajtástól.

²⁹ pl.: Franciaország, Svájc, Belgium

³⁰ 1913. évi tc. a fiatalkorúak bíróságáról

³¹ Szabó: i.m. 16. o.

³² Lőrincz (2002.) i.m. 58. o.

³³ Kabódi-Lőrincz-Mezey: i.m. 170. o.

Ezzel a fiatalkorúak büntetőjoga részleteiben is kialakult a magyar büntetőjogban. A következő évtizedek változásai a történelmi események hatására következtek be, és gyakorlatilag lerombolták az addig felépített rendszert.

Két világháború közötti időszak

A tanácsköztársaság időszaka 1919. március 21-én kezdődött el, amely gyökeres változást hozott jogrendszerünk minden területén. Bár csak 1919. augusztus 1-jéig volt hatalmon a kommunista párt, átalakításra került a fiatalkorúak büntetőjoga is.

A büntetések helyett intézkedéseket alkalmaztak a fiatal elkövetőkkel szemben. A fiatalkorúak büntetőjogát eltörölték, helyére az „igazságügyi gyermekvédelem” lépett.³⁴ A fiatalok ügyeiben nem bírák jártak el, hanem gyermekbiztoságok. A rendelet szerint: „(...) a szociális nevelés eszköze többé nem a megtorlás, hanem a munkás életmódra való nevelés útján történő megelőzés(...)”³⁵ A kommunista felfogás gyakorlatilag a diverzió³⁶ megoldásait alkalmazta, és ezzel évtizedekkel megelőzte korát a fiatalkorúak büntetőjoga terén.

A következő időszak vezetői nem kívántak jogfolytonosságot vállalni a tanácsköztársasággal, ezért minden rendelkezésüket válogatás nélkül hatályon kívül helyezték, és visszaállították az 1919. március 21-e előtti állapotot.

A '20-as években a fiatalkorúak büntetőjogának reformja megtorpanni látszott. A figyelem a politikai folyamatokra terelődött, és a pedagógiai központú igazságszolgáltatás háttérbe szorult. A fiatalokkal szemben többségében fogházbüntetést szabtak ki, és ezek 80%-a egy hónapnál rövidebb időtartamú volt. Ez az idő pedig alkalmatlan volt arra, hogy a fiatal elkövető erkölcsi felfogását megváltoztassa. A '20-as évek végétől nyilvánvalóvá vált, hogy az ítélezési gyakorlat eltávolodott a korábbi, nevelést középpontba helyező szemlélettől. A két világháború alatt a javítóintézetek háttérbe szorultak, jelentőségükből vesztek, a családi légkör eltűnt az intézetek falai közül, és előtérbe kerültek a represszív elemek.³⁷

A második világháború után nem hozott jelentős változást a Budapesti Fiatalkorúak Bíróságának felállításáról rendelkező törvény³⁸ sem. A jogszabály indoka, hogy létrejöjjön egy olyan különálló bírósági szervezet, amely kizárólag a fiatalkorú elkövetőkkel foglalkozik a gyermekvédelem szellemében. Ez a rendelkezés utolsó kísérlete volt ennek a felfogásnak a megvalósítására, de az '50-es évek jogszabályváltozásai megakadályozták ezt.

A szocializmus rendelkezései

A '40-es évek végén a büntetőjog anyagi és eljárásjogi szabályai átalakultak. A Csemegi-kódex Általános Részét eltörölték, és új jogszabályt alkottak.³⁹ Az I. Büntetőnovellát és a fiatalkorúak bíróságáról szóló törvényt szintén hatályon kívül helyezték, és egy törvényerejű rendelet látott napvilágot.⁴⁰ Az Ftvr. érdekessége, hogy egyetlen jogszabályba tömörítette a fiatalokra vonatkozó anyagi és eljárásjogi rendelkezéseket. A korábbi modern szemléletűnek mondható fiatalkorúak büntetőjogához képest a tvr. sok esetben visszalépést jelentett. A bíróságokat

³⁴ Lőrincz (2006.) i.m. 2. o.

³⁵ Forradalmi Kormányzótanács LXXII. számú rendelete

³⁶ A diverzió elterelést jelent, és az USA-ból származó fogalom. Elsősorban a bírói út elkerülését jelenti, de értünk alatta minden olyan intézkedést, amely az érdemi döntés meghozatalának elkerülését célozza a büntetőjogi felelősség kérdésében (pl.: mediáció). (Frech Ágnes: *A fiatalkorúak bünelkövetési tendenciái (...)*, 4-6. o. In Család, Gyermek, Ifjúság, 2000/1.)

³⁷ Kapa-Czenczer: i.m. 235. o.

³⁸ 1947. évi XXIX. törvény a fiatalkorúak budapesti törvényszékéről

³⁹ 1950. évi II. törvény a büntetőtörvénykönyv általános részéről (továbbiakban: Bt.)

⁴⁰ 1951. évi 34. számú törvényerejű rendelet a fiatalkorúakra vonatkozó büntetőjogi és büntető eljárási rendelkezésekről (továbbiakban: Ftvr.)

megfosztotta gyermekvédelmi szerepüktől, a gyermekvédelem végrehajtója a tanácsapparatús lett, a bíróságok pedig a felelősségre vonás szervei. Ezen kívül lehetővé tette halálbüntetés kiszabását állam, béke- és emberiség elleni bűncselekmények minősített eseteire. Megszüntette az életkor szerinti különbségtételt a szabadságvesztés végrehajtása során. Az Ftvr. a fiatal elkövetők intézeti elhelyezésének két formáját szabályozta: a javító nevelést és a gyógypedagógiai intézeti elhelyezést. A gyógypedagógiai nevelés értelmi fogyatékos fiatalokkal szemben volt kiszabható. Határozatlan idejű volt, időtartamát az intézet vezetője állapította meg, de nem lehetett kevesebb, mint egy év. Javító nevelést és gyógypedagógiai nevelést 20. életévét betöltött fiatallal szemben nem lehetett alkalmazni.

Némi változást hozott Nagy Imre miniszterelnöksége alatt hozott új törvényerejű rendelet,⁴¹ amely az Ftvr.-t módosította. Ismét előtérbe kerültek a nevelő intézkedések, bár nem olyan súllyal, mint korábban. Az Fn. két csoportra osztotta a fiatalokat: 12-14 és 14-18 év közöttiekre, és az előbbi korosztályba tartozó elkövetőkre nézve megtiltotta a büntetések alkalmazását. Mindettől függetlenül az elítélteket tulajdonképpen a tervgazdaság megvalósításának szolgálatába állították. Szükség volt az olcsó munkaerőre, nem nézve azt, hogy fiatalokról van-e szó vagy sem. A büntetés letöltésére kijelölt helyük megállapítása is attól függött, hol volt szükség munkaerőre, sőt attól a megoldástól sem riadtak vissza, hogy a fiatalok felnőtt elítéltekkel vannak összezárva, amelyet a korábbi időkben teljes mértékben elutasítottak. A javítóintézetekben korábban pedagógiai, pszichológiai szempontok, életkor, magatartás szerint osztották be a fiatalokat csoportokba. Ebben az időszakban azonban ez a rendszer megszűnt, az intézetekben a végzett munka jellege szerint történt a csoportra bontás.⁴²

A szocialista Btk.⁴³ több változást hozott a fiatalok büntetőjogában: visszatért a törvénykönyv a „*Baloghi hagyományokhoz*” és az intézkedéseket helyezte előtérbe a büntetésekkel szemben. A fiatalokra vonatkozó rendelkezéseket áthelyezték a büntetőtörvénykönyv Általános Részébe; fiatalnak pedig a 14-18 év közötti személyt tekintették. A törvény szerint a fiatalokkal szemben alkalmazott intézkedések „*célja elsősorban annak előmozdítása, hogy a fiatal helyes irányba fejlődjék, és a társadalom hasznos tagjává váljék.*” A fiatal elkövetőre a bíróság büntetést vagy intézkedést szabhatott ki. Büntetést akkor kellett megítélnie a bíróságnak, ha az intézkedés nem célravezető, vagy az elkövető az elbíráláskor már betöltötte a 18. életévét.

A nevelő intézkedések a következők voltak: bírói megrovás, próbára bocsátás, javítóintézeti nevelés. Javítóintézeti nevelést akkor rendelt el a bíróság, „*ha a fiatal eredményes nevelése csak intézeti elhelyezéssel biztosítható.*” Ezzel a jogalkotó a korábbi romlásnak vagy züllésnek indult kitélt kiszélesítette minden olyan esetre, amikor a bíróság úgy ítéli meg, hogy a fiatal fejlődése szempontjából a javítóintézeti nevelés indokolt lehet. Az intézkedések közül a legszigorúbb a javítóintézeti nevelés volt, hiszen ez az egyetlen, amely szabadságelvonással járt. Az intézeti nevelés továbbra is határozatlan időtartamú maradt,⁴⁴ de legalább egy évig tartott. A törvénykönyv fenntartotta a kísérleti kihelyezést. Ha a fiatal legalább egy évet eltöltött az intézetben, „*és ezalatt megjavulásának jelét adta,*” a javítóintézet intézeti tanácsa elbocsátotta. Az elbocsátás ideje egy év, ha ez alatt a fiatal kifogástalanul viselkedett, az elbocsátás véglegessé vált.

Változást jelentett az a rendelkezés is, amely szerint, ha az elkövető betölti az intézetben a 18. életévét, akkor el kell bocsátani onnan, szemben a korábbi, talán helyesebben megállapított 21. életévvél.

Az 1978. évi Btk. rendszerében és tartalmában jelentős változást nem hozott. A nevelő intézkedések előtérbe helyezése volt a cél továbbra is, és köztük a javítóintézeti nevelés is elrendelhető. Ezzel kapcsolatban egyetlen változás említhető: az intézetből a 19. életévét betöltött fiatalot kellett elbocsátani.

⁴¹ 1954. évi 23. számú tvr. a fiatalokra vonatkozó büntetőjogi rendelkezések módosításáról (továbbiakban: Fn.)

⁴² Hegedüs Judit: *Fiatalkorú bűnelkövetők gyermekkoruk és a javítóintézetben töltött éveik pedagógiai vizsgálata*, Doktori disszertáció, Budapest, 2007. 43. o.

⁴³ 1961. évi V. törvény a Magyar Népköztársaság Büntető Törvénykönyvéről

⁴⁴ A Btk.-ban már csak az egyetlen ilyen szankció volt. Határozatlan ideje 1995-ig tartott.

Összegzés

Láthattuk, hogy a javítóintézeti nevelés végrehajtásának szelleme a száz éves fejlődés során a gyökereihez tért vissza. Bár a javítóintézetek felállítása során a szabályozás egységesnek mondható a felnőttekével, a törvény a 12-16 év közötti fiatal elkövetők esetében már megengedte az intézeti elhelyezést. Az öt javítóintézetben családi rendszerben nevelkedtek a fiatalok. Az elsődleges cél nem a büntetés, hanem az oktatás és a munkára szoktatás volt, tehát az elkövetők javítása. Az I. Büntetőnovella volt, amely bevezette a fiatalkorúakra vonatkozó eltérő szabályozást a Csemegi-kódexbe. A büntetőtörvénykönyv első nagyobb módosítása Balogh Jenő nevéhez fűződik, és a szociológiai iskola eszmevilágát tükrözi. A novella mindenekelőtt a fiatalkorúak nevelését helyezte előtérbe a megtorlással szemben.

A tanácsköztársaság időszaka azonban gyökeres változást hozott, ugyanis a büntetések helyett intézkedéseket alkalmaztak a fiatal elkövetőkkel szemben. A diverziós megoldásokat viszont csak néhány hónapig alkalmazták. Ettől az időszaktól kezdve folyamatos szigorodás jellemezte mind a szabályozást, mind a végrehajtást a '40-es évekig. Ezt jól tükrözi az is például, hogy halálbüntetés kiszabását tette lehetővé a szabályozás állam, béke- és emberiség elleni bűncselekmények minősített eseteire. A fiatal elkövetők büntetés letöltésére kijelölt helyének megállapítása attól függött, hol volt éppen szükség munkaerőre. A javítóintézetekben a korábbi pedagógiai, pszichológiai szempontok érvényesítése helyett az intézetekben a végzett munka jellege szerint történt a csoportra bontás.

A szocialista Btk. visszatért a korábbi szabályozás és végrehajtás szelleméhez. Az intézkedéseket helyezte előtérbe a büntetésekkel szemben, ill. a megtorlás helyett ismét az oktatás és a munkára nevelés került a szankció végrehajtásának középpontjába. Tehát a fő cél a fiatalok szemléletének megváltoztatása, és nem a represszív elemek alkalmazása lett ismét.